

Мўғул татар қиссаси

7- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: Шамсиддин Дарғомий

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة السابعة

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Жалолоддин Мангубердининг мўғул кўшинларидан қочиши;
- Мўғулларнинг Афғонистон диёрини босиб олиши;
- Мўғулларнинг Мерага шахрини эгаллаши;
- Ҳижрий 618 йилда мўғулларнинг Аббосийлар хилофатига ҳужум қилишдаги тараддуди;
- Мўғулларнинг Табризга ҳужум қилишдан бош тортишининг сабаби;
- Мўғулларнинг Доғистон, Чеченистон ва Россиянинг жануби-ғарбини эгаллаши, каби мавзулар борасида зикр қилиб ўтган эдик.

Ҳижрий 620-йилнинг энг муҳим воқеалари

Ҳижрий 620/мелодий 1223 йилда содир бўлган воқеаларнинг аҳамият касб этганларидан фақат тўрттасига тўхталиб ўтамыз:

Болгарлар қаршисида мўғул мағлубияти

Биринчи воқеа: Мўғуллар Россия ерларига бостириб кириб, саноксиз ғалабаларга эришди, ниҳоят қаршисидан болгар халқи чиқди. Бу минтақа ҳозирги Болгарияда бўлсада, ўша вақтлар Россияга қарашли эди. Мўғуллар билан болгарлар орасида қаттиқ жанг бўлди, мўғуллар мудҳиш мағлубиятга учраб¹, саноксиз аскарлари қирилиши баробарида Россиянинг ғарбий минтақаларида –илгари босиб олган кўп жойларда– ҳукмронликни кўлдан бой берди. Улар Россия минтақасида бир маротаба енгилиши оқибатида Россия, Грузия, Арманистон, Чеченистон, Доғистон, Азарбайжон ва Эроннинг шимолида нуфузини йўқотди.

Мўғуллар мағлубиятга учраб, саросимада туриши мусулмонлар учун сафларини тартибга солиш, таёргарлик кўриб, мўғуллардан ўч олиш учун жуда қулай фурсат эди. Бироқ Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ– хабар беришича, шу йилнинг шаъбон ойида мусулмон

¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/388-389)

амирларидан бири жангга шай бўлиб, Грузиядаги насроний курж қабиласига ҳужум уюштиради ва бир нечта қишлоқларни ишғол қилиб, бир қанча одамлар баробарида уларнинг бошлиғини ҳам асир олиб қайтади. Ҳолбуки, ҳеч қанча вақт ўтмасдан Курж давлати подшосининг талабига кўра асирга тушган курж амири озод қилинади². Бу ҳайратланарли ҳодисадир. Мусулмонлар билан насронийлар ўртасида урушлар мунтазам давом этиб келган бўлсада, улар айна дамда ўзаро расмий бўлмаган вақтинчалик сулҳда эдилар, қолаверса катта душман-мўғуллар мавжуд бўла туриб, уларни йўқотишга киришмасдан, янги ерларни фатҳ қилишга киришиш ҳикматсизлик эмасми!?

Грузинлар ҳам мўғулларни ёқтирмас, уларнинг мўғуллардан чеккан жабрлари мусулмонлар чекканидан оз эмасди. Мусулмонлар сиёсий ҳикмат ва сиёсий фикҳга эга бўлиши ва керак бўлса мўғулларга қарши грузинлар билан иттифоқчилик тузиши керак эди, дейди доктор Сиржоний. Ёки ҳеч бўлмаганда ёнида баҳайбат мўғул қуввати турганда, грузинлар билан жанг қилмаслиги лозим эди, чунки бу мусулмонларнинг ҳам, грузинларнинг ҳам силласини қуритиши аниқ эди.

Ушбу даврда мусулмонлар соғлом дунёқараш, аскарӣй билимлар ва аниқ мақсаддан узоқ эдилар.

² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/414-415)

Сафлар тарқоқ, амаллари бетартиб бўлиб, ишлари мужмал эди. Хуллас, грузинлар билан мусулмонлар орасида уруш бошланди, иккала гуруҳдан ҳам катта сондаги йўқотиш бўлди. Сўнгра уруш тўхтади. Мўғулларга қарши бирлашиш имконияти чиппака чикди, бу жангдан мусулмонлар бирон фойда кўрмади, аксинча, бу жанг уларнинг кучсизланиш сабабларидан бири бўлди. Иккала тарафдан катта йўқотишдан сўнг, мусулмонлар грузинлар билан янгидан сулҳ тузди³.

Аббосийларнинг Эрон минтақалари ҳукмрони Ғиёсиддинга қарши ҳаракати

Иккинчи воқеа: Мўғуллар енгилган минтақаларда Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ ўғилларидан бири кўзга ташлана бошлади. Унинг исми Ғиёсиддин бўлиб, у ўша пайтлар Ҳиндистонга қочиб кетган Жалолиддин Мангубердининг укаси эди. У ўз атрофига одам тўплади ва мўғулларнинг нисбий хотимасидан фойдаланиб, ўшал минтақаларни қўлга олди. Жумладан, Эроннинг катта қисми, Рой, Исфаҳон ва бошқа шаҳарларга ҳукмрон бўлди, ҳукмронлиги Покистондаги Карман минтақасигача етди⁴ –бу минтақага мўғуллар етиб бормаган эди–. Унинг султонлиги Эроннинг шимоли, ғарби ва жанубига чўзилди. Лекин Хуросон минтақаси, яъни Эроннинг шарқий қисми ва Афғонистоннинг шимоли-

³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/415)

⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/415)

ғарбий қисми хануз мўғуллар қўл остида эди. Бошқача қилиб айтганда, мўғуллар Ғиёсиддиндан узоқ эмасди.

Ўшанда ажабланарли ҳодиса юз берди, Аббосийлар халифаси Носир Лидийниллах –номигагина халифа бўлган, ўша вақтлар унинг кадр-қиймати қолмаган халифа– Ғиёсиддин ибн Муҳаммад Хоразмшоҳни қўллаб-қувватламади, ҳолбуки у хилофат билан мўғуллар ўртасидаги тўсиқ эди. Гарчи бу дин, исломий ухувватни сақлаш ва мусулмонларга ёрдам бериш учун бўлмаган тақдирда ҳам, уни қўллаши мантикий эди. Энг камида муҳим стратегик нуқтаи-назардан ҳамкорлик қилиши ақл тақозоси эди. Лекин халифа орадаги шу масофани ва узоқни кўра олмади, тарихчилар сифатлаганидек: у золим, мустабид, халқнинг иқтисодий ҳолатига кўра янги-янги солиқларни мажбурий қилган, тантана, байрам, базму-жамшид, маишатлар, овчилик ва ўйинларга ружуъ қўйган, сиёсий маразга гирифтор инсон эди. Унинг даврида фасод авжига чикқан, нарх-наво кўтарилган, хомашёлар камайган эди. Халифа содир бўлаётган ҳодисаларга атрофлича қараш ва тўғри тушунчага эга эмасди. Шунингдек, хилофатнинг Хоразм давлати билан келишмовчиликлари унутилмаган эди. Баъзи ривоятларга кўра, деб сўз очади Ибнул Асир – раҳимахуллоҳ–, халифа Ғиёсиддин ибн Хоразмшоҳ бошчилигида ўсиб келаётган янги давлатни парчалаб ташлашни фикр қилади ва шу мақсад ила Ғиёсиддиннинг тоғаси Ифғон Тоисийни унга қарши исён

қилишга қайрайди⁵. У байроқдор, Ғиёсиддин армиясининг қўмондони ва ўзига яраша катта киши эди. Халифа унга Ғиёсиддинга қарши инқилобида кўмакчи бўлиши ва мамлакатни унинг зиммасига беришини ваъда қилади. Унга қўшин, қурол-яроқ бериб, маслаҳатларини аямайди. Халифа қўшни Эрон ерларида катта фитна юзага келишини мутлақо хаёлига келтирмади. Иғон Тоисий мағрурланиб кетди ва атрофига одам тўплади. Унга яна бир исёнчи Ойбек Шомий исмли амир ҳам қўшилади. Ҳеч қутилмаган ҳодиса рўй берди, Иғон Тоисий Эрон тахти учун опасининг ўғли Ғиёсиддин ибн Хоразмшоҳга қарши уруш очди. Шу тариқа жуда катта жанг содир бўлди. Мусулмонлар жамоаси бир-бирлари билан тўқнашди. Улар ўртасида аёвсиз олишув кетди, мусулмонлар қиличидан беҳисоб мусулмонлар қурбон бўлди, уруш Ғиёсиддин фойдасига ҳал бўлди. Иғон Тоисий қўшинида катта сондаги йўқотиш юз берган, у билан бирга баъзилар қочиб қолишган эди. Бу ҳодиса ҳижрий 620 йилнинг жумадус-соний ойи/мелодий 1223 йилнинг июл ойига тўғри келган эди⁶.

Халифа Носирнинг қилган ишга бир назар солинг! Оллоҳ таоло башариятни мана шундай разил қиёфасида яратганми? Афсуски, уммат озми-кўпми бундай

⁵ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/415-416)

⁶ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/415)

киёфадаги инсонлар касофатига учраб турипти. Бундан кейин ҳам йўлиқиши табиий ҳол. Оллоҳ асрасин! Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллааҳ.

Ўтмишда ислом уммати бошидан кечирган ички урушларга ажаблансак, ҳозирда ҳам мусулмонлар ўртасида айни урушлар ва келишмовчиликларга гувоҳ бўляпмиз. Шу билан бирга, мусулмонлардан жуда озчилиги бу урушларга эътибор қаратиб, мулоҳаза юритмоқда. Ҳалайибдаги (инг. Halaieb We Shalatein) Миср ва Судан ўртасида, Аузу минтақасидаги Ливия ва Тшад (рус. Чад) ўртасида, Ғарбий саҳродаги Жазоир ва Мағриб ўртасида, Синегал дарёси бўйидаги Синегал ва Мавритания ўртасида, Асир минтақасидаги Саудия арабистони ва Яман ўртасида, Абу Мусо оролидаги Бирлашган Араб Амирликлари ва Эрон ўртасида, Искандерундаги Сурия ва Туркия ўртасида ва бундан бошқа мусулмонлар ўртасида юзага келган келишмовчиликларда қанча-қанча мусулмонлар бу ихтилофларга кўр-кўрона эргашиб кетди?! Эрон билан Ироқ орасидаги, сўнгра Ироқ билан Қувайт ўртасидаги уруш оқибатида мусулмонлар не қадар зиён кўрганига барчамиз гувоҳ бўлдик. Бу келишмовчиликларнинг барчаси содир бўлди. Бугун уммат катта ислом минтақаларидаги бундай хунук хуружлардан жафо чекмоқда!

Бугунги кунда дуч келган газетани ўқийман деб варақланса ёки интернет тармоқларида келган хабарларга назар солинса Фаластин, Ироқ, Чеченистон, Кашмир, Судан, Жазоир, Нигерия, Сомали, Сурия ва бошқа ўлкалардаги фожиалар гувоҳи бўламиз. Шунингдек, кўпчилигимиз бу хабарларни совуққонлик билан, безътибор, дард-аламсиз, мусибатни ҳис қилмай ўқиймиз. Худди шундай, мўғул-татарлар вақтида ҳам мусулмонлар ички низолар ва ўзаро урушларни совуққонлик билан, безътибор, дард-аламсиз, мусибатни ҳис қилмасдан фақатгина эшитиб кўяр эдилар. Бу оғир фожиадир. Агар мусулмон киши фақат ўзини ёки фақат оиласи ва яқинларинигина ўйлаб, уларгагина эътибор бериб, бошқа мусулмонларнинг қони тўкилса ёки уйи бузилса ёки ери тортиб олинса ёинки аёли зўрланса ачиниб, қайғу чекмаса, бу нарса барча ўлчовлар: ислом ўлчови, биродарлик ўлчови, ҳатто инсонийлик ўлчовларида ҳам оғир мусибатдир. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.

Зеро, пайғамбаримиз –соллаллоҳу алайҳи ва саллам– шундай марҳамат қилганларлар: *"Мўминларнинг ўзаро дўстлашиши, бир-бирига раҳм-шафқат кўрсатиши ва меҳр-оқибатли бўлишидаги мисоллари битта жасад мисолидирки, жасаднинг*

бир аъзоси оғриси, бошқа барча аъзолари бедорлик ва иситмада бирга бўлади”⁷.

Мусулмон Шаҳзода Анадолнинг насронийликни қабул қилиши

Учинчи воқеа: Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" китобида, "Мислсиз ғаройиб ҳодиса" сарлавҳаси остида шуни зикр қилади: Грузиядаги курж қабиласи мусулмонлар билан жанг қилганларидан сўнг, улар билан ўзаро сулҳ тузади. Курж мамлакати эрга тегмаган аёл кишининг қўлида қолади, Грузияга ҳоким бўлиш илинжида вазирлар, амирлардан совчилар келади, лекин у бўлажак эрини подшо ва шарафли хонадондан бўлишини хоҳлайди. Курж қабиласининг ичида бундай сифатга эга одам йўқ эди. Шунда мусулмон шоҳларидан бири Муғисиддин Тўғрулшоҳ ибн Қалж Арслон бу ҳақда хабар топади. У Салжукий шоҳларидан бўлиб, Анадол минтақасига –ҳозирги Туркияга– ҳоким эди. У катта ўғлига Курж маликасининг қўлини сўраб совчи бўлади, шунда малика мамлакатни бошига кўтариб, мусулмон кишига эрга тегмаслиги-ю, Курж мамлакатига мусулмон кишининг бош бўлмаслигини жар солади. Муғисиддин Тўғрулшоҳ ибн Қалж Арслон ўғлининг насронийликни қабул қилиши, ундан сўнг уйланишини айтади, улар ҳам бунга кўнади. Шундай қилиб, ота

⁷ Аҳмад (18000), Бухорий (5581) ва Муслим (4692) ривояти

Ўғлига буюради, мусулмон ўғил насронийликни қабул қилади ва курж маликасига уйланади. У Грузия давлатини бошқариш учун Грузияга келади ва насронийлигида қолади⁸. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.

Ўша замонда мусулмонлар диндан қайтиб, муртад бўлиш даражасига етди. Насронийликни қабул қилиб, бир давлатни бошқариш, мусулмон подшо ва унинг ўғлининг ақлига қандай сиғди? Исломдан воз кечиб бутун ер юзини бошқариш ҳам асло ақлга тўғри келмайди. Агар бир заиф кулдан бундай амал содир бўлганда, балки у бечора бунга мажбурлангандир, дер эдик. Лекин бу Анадолни бошқариб турган подшодан содир бўлди, бунга нима ҳам дейишимиз мумкин? Мулк эгаси бўлган подшодан бунинг юзага келиши, ақл бовар қилмайдиган ҳодисадир. Бу подшо, Муғисиддин, яъни диннинг ёрдамчиси деган лақабни қаердан олган экан?! У қайси динга ёрдамчи бўлди?!

"Зеро, кўзлар кўр бўлмас, балки кўкракларидаги калблар кўр бўлур"⁹

Йигит Курж маликасига уйланди ва Курж қамоқхонасида насроний ҳолатда жон берди. Тўйдан кейин бир неча ой подшолик қилди, сўнгра Курж

⁸ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/416-417)

⁹ Ҳаж: 46

маликасига у ёқмай бошлайди ва ундан айб ахтариб, уни қамокқа ташлатади. Ибнул Асир хабар беришича, йигит маликани тўшакда бошқаси билан топиб олгандан сўнг, келишмовчилик юзага келади¹⁰. Хуллас, у "бечора" насронийлигида қолиб, насроний ҳолатда ўлади. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.

Мусулмон ўлкаларида чигиртка балоси

Тўртинчи воқеа: Бу ҳодисани кўпчилик тасодиф деб ўйлайди, лекин унинг юзага чиқиши жуда ғаройибдир. Ўша йилда мусулмонларга жуда кўп синовлар келди, кўриб турганимиздек, иқтисодий ҳолат ёмонлашган, сиёсий, ҳарбий ва ахлоқий ҳолатлар ачинарли кўринишга тушган эди. Юқорида зикр қилиб ўтилган мусибатлар устига-устак, аксарият мусулмон ўлкалари катта ҳажмдаги чигирткалар ҳужумига мубтало бўлди. Натижада Ироқ, Жазира, Бакр диёри, Шом, Форс ва бошқа минтақалардаги кўплаб экинзорлар нобут бўлди¹¹. Бу тасодиф эмас, Оллоҳга қасамки тасодиф эмас,

"Агар у қишлоқларнинг (жойнинг) аҳли иймон келтириб, тақводор бўлганларида эди, албатта Биз уларга осмону ердан баракот (дарвозаларини) очиб қўйган бўлур эдик. Лекин улар (пайғамбарларимизни)

¹⁰ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/417)

¹¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/418)

ёлгончи қилдилар, бас, уларни ўзлари қилган гуноҳлари сабабли ушладик"¹²

Бу Оллоҳ таолонинг китобида собит бўлган ҳақиқатлардан биридир. Оллоҳ аzza ва жалла ўз китобида чигирткаларни алоҳида зикр қилганлиги, унинг йўлига эргашмаганларга қудратини намоён қилиш василаларидан бири эканига далолатдир,

"устларига тўфон (сел) юбордик"¹³

Бунинг мисоли, Хоразмдаги тўфондир.

"устларига тўфон (сел) ва чигиртка юбордик"¹⁴

Чигирткалар Оллоҳ таолонинг қўшинларидан биридир.

"Биз сенга ҳаргиз иймон келтиргувчи эмасмиз, деганларидан кейин устларига тўфон (сел), чигиртка, бит, бақа ва қон (балоларини) очиқ оят-мўъжизалар қилиб юбордик. (Лекин) улар кибр-ҳаво қилдилар ва жиноятчи — осий қавм бўлдилар"¹⁵

¹² Аъроф: 96

¹³ Аъроф: 133

¹⁴ Аъроф: 133

¹⁵ Аъроф: 133

Кунлаб, хафталаб ислом оламига хужум қилган чигирткаларни кўрганмиз ёки эшитганмиз, бу тасодиф эмас. Бу мусулмонларнинг кўзини очиш, уларга тарихни эслатиш ва уларнинг Оллоҳ аzza ва жаллага қайтишларига даъватдир. Қадимдаги чигирткаларнинг келиши шунчаки келиб кетиш бўлмай, у ерларга жойлашиш ва ерларни ўзлаштириш бўлган эди. Оллоҳ таолонинг ғазабидан паноҳ тилаймиз ва ундан тақво, ихлос ва амал беришини ўтинамиз.

Ҳижрий 621 йил воқеалари

Ҳижрий 621 йил/мелодий 1224 йилда содир бўлган воқеалардан фақат учтасига тўхталиб ўтамиз:

Форс минтақасининг тақсимланиши

Биринчи ҳодиса: Форс минтақасига ҳукмронлик қилаётган Ғиёсиддинга қарши айни минтақа амирларидан бири Саъдуддин ибн Дакла бош кўтарди, улар ўртасида узоқ уруш содир бўлди. Охир оқибат, улар мамлакатни иккига бўлиб олишга қарор қилди. Саъдуддин ибн Дакла мамлакатнинг жануб, Ғиёсиддин эса шимол томонига ҳоким бўлди, деб хабар беради доктор Сиржоний. Эроннинг шарқий қисми мўғул кўшинлари қўлида бўлган бир паллада, мусулмонлар

давлатни ўзаро тақсимлаш билан овора бўлди!¹⁶ Ва лаа ҳавла валаа қуввата иллаа биллаҳ...

Эронда мўғул жамоати мусулмонларни қатл қилиши

Иккинчи ҳодиса: Доктор Роғиб Сиржоний баён қилишича, ҳижрий 621 йилда рўй берган воқеалардан, 3 минг мўғул армияси Эронга бостириб киради ва Рой, Саава, Қум, Кашон ва Ҳамазон шаҳарлари аҳолисини қиличдан ўтказди¹⁷. Уларга қарши номига ҳам қилич кўтарилмайди. Ўша кунларда мусулмонларга хорлик туширилган, уларнинг кўзига мўғуллар кўп, мўғулларга эса мусулмонлар оз қилиб кўрсатилган эди. Мўғул-татарларнинг ҳайбати жуда юксалган, мусулмонларнинг ҳайбатидан асар қолмаган эди. Мусулмонлар ўзлари билан ўзлари овора, дўст ким душман ким билмас эдилар. Бу дамда мусулмонлар бирлашиши лозим эди, билакс улар бўлиниб кетдилар. Бу эса фақат қалблардаги иймоннинг заифлиги, уларнинг мол-дунёга берилганлари, исломий тарбиянинг ёмонлигидан ёхуд узоқ замонлар бу тарбиянинг мутлако йўқлигидан вужудга келган эди.

¹⁶ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/420-421)

¹⁷ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/419-420), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/126)

Чигиртка ва қурғоқчилик келиши

Учинчи ҳодиса: Мана шундай муҳит оқибатида бу йилда ёмғир камайиб, иккинчи бор чигирткалар чикди. Чигирткалар қурғоқчилик натижасида униб чикқан озгина экинларни ҳам еб битирди. Ироқ, Мосул ва Жазирада нарх-наво ҳаддан ташқари кўтарилди¹⁸. Бу даврда чигирткаларнинг чикиши, қаҳатчилик, экин-текиннинг тақчиллиги каби табиий офатларнинг содир бўлиши, илоҳий қонунларга мувофиқ бўлган табиий ҳол эди. Агар қайси даврда нарх-наво кўтарилса, маҳсулотлар озайса, иқтисод қашшоқлашса, яшаш оғирлашса, мусулмонлар ўзларига келиши, ўзларини ҳисоб қилиши ва Оллоҳнинг китобига қайтишлари шарт бўлади. Агар содиқ бўлсалар, ўзларидаги маънавий касалликни англаши ва унинг давосини Оллоҳ таолонинг китобидан топишлари аниқдир,

"Китобда бирон нарсани қўймай (ёзганмиз)"¹⁹

Валлоҳу таъала аълам....

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат

¹⁸ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/424)

¹⁹ Анъом: 38

қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотди.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.